

HUQUQBUZARLIKLARNING OLDINI OLIISH OLIISHDA JAMOATCHILIK NAZORATI: MAHALLADAN GLOBAL TAJRIBAGACHA

Tolibov Mahmudjon

Ichki Ishlar Akademiyasi kursanti

mahmudjontolibov05@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17394630>

Annotatsiya. Mazkur maqolada huquqbuzarliklar profilaktikasida jamoatchilik nazoratini takomillashtirish masalalari keng yoritilgan. Avvalo, huquqbuzarliklarning oldini olish jamiyat barqarorligini ta'minlashdagi dolzarb omil sifatida baholangan. Shundan so'ng jamoatchilik nazoratining mohiyati, uning fuqarolik jamiyatini mustahkamlashdagi o'rni tahlil qilingan. Maqolada mahalla institutining roli, ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash, raqamli texnologiyalar imkoniyatlari, huquqiy targ'ibot va ta'lim shuningdek, nodavlat notijorat tashkilotlari hamda ommaviy axborot vositalarining ahamiyati alohida ta'kidlangan.

Kalit so'zlar: huquqbuzarliklar, profilaktika, jamoatchilik nazorati, mahalla, huquqiy targ'ibot, raqamli texnologiyalar, fuqarolik jamiyati.

Kirish.

Huquqbuzarliklarning oldini olish masalasi har qanday jamiyatda eng muhim ijtimoiy vazifalardan biri hisoblanadi. Zero, huquqbuzarlik sodir etilgach, uni bartaraf etish ko'p hollarda katta moddiy, ma'naviy va tashkiliy resurslarni talab qiladi. Shu bois, profilaktik choratadbirlarni samarali tashkil etish huquqiy davlatning ajralmas tamoyillaridan biri sifatida qaraladi. Bugungi globallashtirish, axborot oqimlarining tezkorligi va migratsiya jarayonlarining faolligi huquqbuzarliklarning yangi shakllarini yuzaga keltirmoqda. Masalan, kiberjinoyatlar, yoshlar o'rtasidagi huquqbuzarliklar, oilaviy zo'ravonlik kabi muammolar jamiyatning huquqiy hayotida jiddiy xavf tug'dirmoqda. Shu sababli huquqbuzarliklarning profilaktikasida davlat organlari bilan bir qatorda keng jamoatchilikning ham ishtiroki zarurdir. Chunki fuqarolik jamiyatining asosiy ustunlaridan biri bu – nazorat mexanizmlarining ishlashi va fuqarolarning o'z hayoti, o'z jamiyatining xavfsizligi uchun mas'uliyatni his qilishi hisoblanadi. Maqolaning dolzarbligi shundaki, O'zbekiston Respublikasi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni ham jamoatchilik nazoratini alohida tamoyil sifatida qayd etadi. Demak, bugungi kunda ushbu mexanizmni takomillashtirish nafaqat nazariy, balki amaliy jihatdan ham zaruratdir.

Asosiy qism

1. Jamoatchilik nazoratining mohiyati. Jamoatchilik nazorati deganda fuqarolarning, nodavlat notijorat tashkilotlarning, mahalla institutlarining va ommaviy axborot vositalarining davlat organlari hamda mansabdor shaxslar faoliyatini kuzatib borishi, baholashi va kerakli takliflarni ilgari surishi tushuniladi. Bunday nazoratning asosiy maqsadi – huquqiy tartibotni mustahkamlash, huquqbuzarliklarning oldini olish va jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlashdir. Jamoatchilik nazoratining ijtimoiy mohiyatini quyidagicha ta'riflash mumkin: birinchidan, u fuqarolarda ijtimoiy mas'uliyat va faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantiradi; ikkinchidan, davlat organlari faoliyatida shaffoflik va ochiqlikni ta'minlaydi; uchinchidan, huquqbuzarliklarning ildizini erta aniqlash va bartaraf etishga yordam beradi. Masalan, mahalla fuqarolar yig'inlarida huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha muntazam yig'ilishlar o'tkazilishi yoki ommaviy axborot vositalarida huquqbuzarliklarga oid ochiq ma'lumotlar berilishi jamoatchilik nazoratining amaliy ko'rinishidir.

2. Mahalla institutining o'ri. Mahalla – o'zbek jamiyatining qadimiy ijtimoiy institutidir. U nafaqat ma'naviy qadriyatlarni asrashda, balki huquqbuzarliklarning oldini olishda ham asosiy zamin hisoblanadi. Mahallada har bir fuqaroning xulqi, turmush tarzi va muammolari ko'proq ko'zga tashlanadi. Shu bois huquqbuzarliklarning profilaktikasida mahalla faollari, yoshlar yetakchilari va nuroniyatlarning mas'uliyati juda katta. Mahalla institutini kuchaytirish quyidagi natijalarga olib keladi: **birinchisi**, fuqarolarning muammolari erta bosqichda aniqlanadi; **ikkinchisi**, huquqbuzarlikka olib kelishi mumkin bo'lgan ijtimoiy

sabablar bartaraf etiladi; **uchinchisi**, mahalladagi yoshlar o'rtasida huquqiy tarbiya samarali yo'lga qo'yiladi; **to'rtinchisi**, fuqarolarda jamiyatga daxldorlik hissi ortadi. Shunday qilib, mahalla huquqbuzarliklarning ildizini chuqurdan bartaraf etishning eng yaqin va samarali ijtimoiy maydoni hisoblanadi.

3.Ochiqlik va shaffoflikni ta'minlash. Huquqbuzarliklarning oldini olishda davlat organlari faoliyatining shaffofligi va jamoatchilikka ochiqligi alohida ahamiyat kasb etadi. Fuqarolarning davlat organlari faoliyati ustidan nazorat qilish huquqi Konstitutsiyada ham belgilangan. Agar davlat organlari muntazam ravishda jamoatchilikka hisobot bersa, fuqarolarning ishonchi oshadi, shuningdek, ularning hamkorlikdagi faolligi ham kuchayadi. Masalan, ichki ishlar organlarining jamoatchilik kengashlari orqali faoliyatini muhokama qilish yoki ommaviy axborot vositalarida ularning yillik hisobotlarini e'lon qilish – bu shaffoflikning muhim shakllaridir.

4.Raqamli texnologiyalardan foydalanish. Bugungi raqamli davrda huquqbuzarliklarning profilaktikasini samarali tashkil etish raqamli texnologiyalarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. Maxsus mobil ilovalar, "Call-center" tizimlari, onlayn murojaat portallari orqali fuqarolarning huquqbuzarlik holatlari haqida tezkor ma'lumot berishi imkoniyati kengaymoqda. Bundan tashqari, video kuzatuv kameralari, sun'iy intellekt asosidagi dasturlar va ma'lumotlarni katta hajmda tahlil qilish texnologiyalari huquqbuzarliklarning oldini olishda samarali yordam bernoqda.

5.Jamoatchilik nazoratining xalqaro tajribasi. Huquqbuzarliklarning oldini olishda jamoatchilik nazoratini samarali tashkil etish ko'plab xorijiy mamlakatlar tajribasida ham muhim o'rin tutadi. Masalan, Yevropa davlatlarida "community policing" tizimi keng qo'llaniladi. Bu tizimda politsiya organlari bevosita mahalliy aholiga yaqinlashtiriladi, ular bilan doimiy muloqot o'rnatiladi, turli jinoyatchilik xavfi bo'lgan hududlarda profilaktik tadbirlar aholining o'z ishtiroki bilan amalga oshiriladi. AQShda esa ko'plab nodavlat tashkilotlar, masalan, yoshlar bilan ishlovchi markazlar, huquqbuzarliklarning oldini olishda huquqni muhofaza qiluvchi organlar bilan hamkorlikda faoliyat olib boradi. Bunday tajribalar O'zbekiston uchun ham qimmatli bo'lib, milliy an'analar va mahalla tizimi bilan uyg'unlashtirilgan holda tatbiq etilishi mumkin.

6.Huquqiy targ'ibot va huquqiy madaniyat. Jamoatchilik nazoratini takomillashtirishda huquqiy targ'ibot va aholining huquqiy madaniyatini yuksaltirish asosiy o'rin tutadi. Fuqarolar o'z huquq va majburiyatlarini yaxshi bilgan taqdirdagina, qonunga zid harakatlarni o'z vaqtida anglab, ularga qarshi turish imkoniga ega bo'ladi. Shu ma'noda, maktab va oliy ta'lim muassasalarida huquqiy bilimlarni chuqurlashtirish, yoshlar o'rtasida profilaktika mavzusida ochiq muloqotlar tashkil etish muhim ahamiyatga ega. Mahalla yig'inlari, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali muntazam ravishda huquqbuzarliklarga qarshi targ'ibot ishlari olib borilishi zarur. Ayniqsa, yoshlar orasida "Huquqbuzarlikka nisbatan murosasizlik" tamoyilini shakllantirish bugungi davr talabi hisoblanadi.

7.Jamoatchilik nazoratida nodavlat tashkilotlar va OAVning roli. Nodavlat notijorat tashkilotlari (NNT) hamda ommaviy axborot vositalari jamoatchilik nazoratining muhim bo'g'inlaridan biri hisoblanadi. NNTlar aholining turli qatlamlari bilan bevosita muloqot o'rnatib, huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan loyihalar va dasturlarni amalga oshirishi mumkin. Masalan, oilaviy nizolarni hal qilishda vositachilik (mediasiya) institutini joriy etishda nodavlat tashkilotlari alohida o'rin tutadi. Shu bilan birga, OAV jamoatchilik fikrini shakllantirishda, huquqbuzarliklarga qarshi ijtimoiy immunitet hosil qilishda, shaffoflikni ta'minlashda muhim vositaga aylanadi. Ayni paytda ijtimoiy tarmoqlar ham nazoratning samarali mexanizmlaridan biri bo'lib, ular orqali fuqarolar muammolarni tezkor yoritib, tegishli organlarning chora ko'rishiga erishmoqda.

8.Taklif va tavsiyalar. Huquqbuzarliklar profilaktikasida jamoatchilik nazoratini takomillashtirish uchun quyidagi taklif va tavsiyalarni ilgari surish mumkin: **birinchisi**,

mahalla institutining vakolatlarini kengaytirish – profilaktika inspektorlari bilan birgalikda aholining ishtirokini kuchaytirish; **ikkinchisi**, huquqiy madaniyatni yuksaltirish – ta’lim muassasalari va OAV orqali huquqiy targ’ibotni tizimli olib borish; **uchinchisi**, raqamli texnologiyalarni keng joriy etish – fuqarolarning huquqbuzarliklar haqidagi murojaatlarini onlayn tarzda tezkor qabul qilish tizimini yo’lga qo’yish; **to’rtinchisi**, jamoatchilik fikrini inobatga olish – nazorat jarayonida aholining taklif va mulohazalariga asosiy e’tibor qaratish.

Xulosa

Yuqorida keltirilgan mulohazalardan kelib chiqib aytish mumkinki, huquqbuzarliklarning oldini olish samaradorligi davlat organlari bilan bir qatorda jamoatchilik nazoratining qay darajada tashkil etilishiga ham bevosita bog’liqdir. Fuqarolarning faol ishtirokisiz huquqbuzarliklarga qarshi kurashda kutilgan natijalarga erishib bo’lmaydi. Shu bois, mahalla tizimini mustahkamlash, huquqiy targ’ibotni kuchaytirish, nodavlat tashkilotlari va OAVni jarayonga keng jalb qilish, raqamli texnologiyalarni tatbiq etish kabi choralar jamoatchilik nazoratini takomillashtirishning muhim omillari hisoblanadi. Bunday yondashuv nafaqat huquqbuzarliklarning oldini olish, balki fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirishga ham xizmat qiladi.

Adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi. – Toshkent: Adolat, 2023.
2. Sodiqov, A. “Jinoyatchilikning ijtimoiy sabablari va ularni bartaraf etish yo‘llari.” – Toshkent: Yuridik adabiyot, 2020.
3. X. Yusupov. Huquqbuzarliklarning oldini olishda mahalla institutining o‘rni. – “Huquq va hayot” jurnali, 2022, №3.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Mahalla institutini yanada rivojlantirish va uning jamiyatdagi rolini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi Qarori. – 2022-yil 25-mart, PQ–189-son.
5. World Bank. Enhancing Citizen Engagement in Public Sector Management: Lessons from Global Practice. – Washington D.C., 2020.